

VII. Vlaamse Beweging - Mouvement flamand

LODE WILS

Onverfranst, Onverduits ? Flamenpolitik, Activisme, Frontbeweging

Kalmthout, Pelckmans Uitgeverij, 2014, 347 p.

Het activisme, de Vlaamsgezinde collaboratie tijdens de Eerste Wereldoorlog, was een logische uitgroei van het nationalisme dat steeds in de Vlaamse Beweging verscholen lag, aldus Hendrik Elias, historicus en gewezen leider van het VNV¹⁸. Frans Van Cauwelaert, het katholieke boegbeeld van de Belgisch-loyale flaminganten tijdens de Eerste Wereldoorlog, beschreef het activisme daarentegen als een “vreemd gewas, zorgvuldig voorbereid en kunstmatig door de Duitse veroveringspolitiek op de Vlaamse Beweging ingeënt”¹⁹. Lode Wils wijddde in 1974 aan de kwestie het ophefmakende *Flamenpolitik en Aktivisme*. Zijn nieuw boek is daarvan een grondig aangevulde en fraaier uitgegeven bewerking.

Wils bewijst onomstotelijk dat het anti-Belgische activisme door de Duitse bezetter kunstmatig op de Vlaamse Beweging ingeënt werd. Maar die kon dat maar doen, omdat

“de boom ontvankelijk was voor die nieuwe twijg”. Er sluimerde dus reeds vóór de oorlog een nationalisme in de beweging, dat niet tot uitdrukking kwam²⁰. Wils’ hele werk blijft vier decennia later niet alleen overeind, maar wordt zelfs versterkt door het onderzoek dat sindsdien plaatsvond.

Naar Wils aangeeft was onder meer de weigering van België om het Duitse ultimatum in augustus 1914 te aanvaarden het signaal voor de Duitse *Flamenpolitik*: “die tegennatuurlijke staat die een *völkische* grondslag miste, [had volgens de Duitsers] elk bestaansrecht verloren” (p. 43). België moest worden vernietigd om ook Nederland op termijn in het Keizerrijk op te nemen. Die ideeën vloeiden voort uit het *völkische* denken waarmee de Duitse elite gaandeweg vertrouwd geraakt was, onder andere via Alduitse “*Verbände*”. De vooroorlogse Alduitse politiek die het “Groot-Nederlandse blok (...) in de Duitse invloedssfeer wilde brengen” convergeerde tijdens de oorlog met de rijkspolitiek (p. 35-48).

De doelen van de *Flamenpolitik* lagen al van bij het begin vast en werden buiten het medeweten der flaminganten om genomen²¹.

18. HENDRIK J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging*, I, Antwerpen, 1969, p. 97, p. 101; Nog in 1991 roemde Daniël Vanacker het “*fraaie palmares*” dat het activisme opgeleverd had: “een volledig vervlaamste universiteit van Gent, een federalistische staats hervorming, een daadwerkelijke vervlaamsing van het openbaar leven” [DANIËL VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent, 2006 [heruitgave], p. V-VI]. 19. REGINALD DE SCHRIJVER, FRANS VAN CAUWELAERT, *Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische politiek*, Antwerpen, 1971, p. 265. 20. LODE WILS, *Flamenpolitik en Aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974, p. 252, 255 en 259. 21. Op 2 september 1914 stuurde de kanselier instructies om de Vlaamse Beweging te ondersteunen (want dat was ook een beweging ten gunste van de Hollandse taal), met het oog op Nederland gunstig te stemmen en een toekomstige regeling voor België te vergemakkelijken. Op 16 december 1914 gaf de kanselier als doeleinden: 1) vernederlandsing van de universiteit van Gent, 2) Duitsland moest zich als een natuurlijke beschermer der Vlamingen opwerpen en 3) een publicistische band met Nederland moest worden geschapen. Naar Wils schrijft waren de eerste vier instructies de doeleinden van de kanselier. Het gouvernement-generaal, de marine, de *völkische* publieke opinie en uiteindelijk de keizer streefden naar a) een bestuurlijke scheiding om b) uiteindelijk België te vernietigen, (p. 45, 48, 50-51). Wellicht waren die laatste doeleinden ook – maar niet openlijk – de mening van alle kanseliers en ministers van buitenlandse zaken, maar die moesten met het

Omdat een *openlijke* vernietiging van de Belgische staat moeilijk lag omdat het Verenigd Koninkrijk niet verslagen was, werd dit oogmerk versluierd, al wilden (sommige) militairen, vlootkringen en Alduitsers wel voor een *fait accompli* zorgen (p. 50-51)²².

Als directe *aanleiding* voor het activisme werd en wordt verwezen naar een “anti-Vlaamse hetze” van de “franskiljons”, waarop de activisten dan “uit zelfverdediging” reageerden²³. Wils bewijst overtuigend dat deze “campagne” een onderdeel van de Duitse oorlogspropaganda was (p. 71-72).

Overall namen de Duitsers het initiatief, buiten (misschien?) voor wat een zeer klein groepje flaminganten in Gent betrof (p. 77-161)²⁴. Vanuit Nederland kreeg het activisme vanaf de zomer van 1915 een belangrijke impuls na intriges vanuit de Duitse ambassade in Den Haag en hun Nederlandse agenten (zogenaamde “Nederlandse vrienden” van de

activisten) : een eerste doorbraak (p. 164). De Duits-Grootnederlandse stroming verfijnde de *Flamenpolitik* : annexatie van België en Nederland, met Nederland als “voogd” over een verbrokkeld België. Zo zou een anti-Frans en anti-Brits bolwerk tot stand komen.

Ondertussen rommelde het achter het front. Naar Wils optekent waren de Koning, regering en legerleiding “schromelijk in gebreke gebleven” om het activisme in te dijken. Ze zouden integendeel de toenadering van de Frontbeweging (zie verder) tot het activisme in de hand hebben gewerkt, door de Vlamingen geen gelijkberechtiging te beloven voor na de oorlog en de misstanden (zeker in het leger) niet weg te werken (p. 170)²⁵. De antiklerikale Koning Albert I kon inderdaad niet echt begrip opbrengen voor flamingantische verzochtingen en werd in die gedachte gesterkt door zijn vrees voor wallingantische chantage en zijn angst voor een oproer onder de officieren²⁶.

Verenigd Koninkrijk rekening houden. **22.** Het militaire bestuur oefende de macht *grosso modo* in Oost- en West-Vlaanderen uit (behoudens de kust, waar de marine de lakens uitdeelde); het gouvernement-generaal in de rest van het land. **23.** PAUL VAN VELTHOVEN, *Franstaligen tegen Vlamingen, Hoe België als natie mislukte*, Soesterberg, 2012, p. 91-95. Paul Delforge schrijft zelfs : “*Il s’agirait d’une campagne anti-flamande orchestrée selon L. Wils*” (sic !) (PAUL DELFORGE, *La Wallonie et la Première Guerre mondiale, Pour une histoire de la séparation administrative*, Namur, 2008, p. 130). Willemsen moest anderzijds bekennen dat hij zich bij de ontmaskering van de mythe van de Fransgezinde hetze-campagne zich, bij het lezen van Wils’ boek, “enigszins beschaamd” gevoeld had, omdat hij er zelf zo gemakkelijk ingetrapt was (ARIE WOLTER WILLEMSSEN, “Publicaties – Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog”, in *Ons Erfdeel*, 1974, p. 793. **24.** Voor wat Gent betreft meent Wils dat het activisme is *ingezet* door de pangermaanse, Friese predikant Domela Nieuwenhuis die een erg klein groepje zijn anti-Belgisch programma liet aanvaarden (p. 90, vgl. p. 322). Maar het initiatief lijkt ook hier van de Duitsers uit te gaan. **25.** Eerste minister en minister van Oorlog Charles de Broqueville deed dat niet en wekte “terecht” verontwaardiging op bij de flaminganten. De Koning-Opperbevelhebber en de minister van Oorlog die hij in 1917 als opvolger van de Broqueville benoemde – Armand De Ceuninck – ook niet. “Schandalige en onwettelijke” toestanden in het leger werden met volle kennis gehandhaafd. (o.a. p. 170 e.v.). **26.** Men heeft Wils meermaals een eenzijdige en negatieve visie over Koning Albert I verweten. De waarheid is genuanceerder. Zonder twijfel is het volgens de auteur de verdienste van de Koning dat hij weigerde mee te doen aan een “onbeschaamde opoffering van honderdduizenden soldatenlevens in kansloze offensieven” (p. 9). Bovendien was de mislukking van de Raad van Vlaanderen (1917-1918) eveneens mede toe te schrijven aan “de enorme populariteit van Koning Albert” (p. 325). Ook het (vooruitzicht op) de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen (1918) was een positieve maatregel. Zij behoedde België voor de naoorlogse chaos van veel andere politieke landen en remde de

De auteur weet het voorts aannemelijk te maken dat Frans Van Cauwelaert vanuit zijn positie als parlementair-in-ballingschap in Nederland belette dat veel meer flaminganten in de collaboratie belandden²⁷. Maar hij heeft de activisten niet buiten de Vlaamse Beweging willen sluiten, behalve dan de meest radicalen. Dat droeg ertoe bij dat “de strekking Van Cauwelaert zich na de oorlog zou willen verzoenen met de activisten, zodat het antibelgicisme zou doordringen in heel de [Vlaamse] beweging” (p. 237). Toch lijkt Wils milder over Van Cauwelaert te oordelen dan over Koning en regering.

Het hele verhaal van de Frontbeweging die eerst eisen op taalvlak en vervolgens op politiek gebied ging stellen is knap tussen dat van het activisme gewezen. Cruciaal in de doorbraak was het samenspel van activisme en de reactie van de regering op de *Flamenpolitik*. Wils zegt het treffend: “Wat moest een Vlaamsgezind soldaat denken als hij fulminaties las tegen ‘*le traître Borms*’ [zoals *Le Vingtième Siècle* schreef, B.Y.] maar dag in, dag uit ondervond dat hij als Nederlandstalige werd achteruitgesteld tegenover de Franstaligen?” (p. 170-172).

In oktober 1916 werd de universiteit van Gent vernederlandst (p. 190). Dat was inderdaad het grootste succes van de hele *Flamenpolitik*

(p. 202). De Duitse bezetter slaagde er immers in om (onder andere door chantage) een deel van de Vlaamse Beweging te winnen voor een stap *buiten* de Belgische wettelijkheid (p. 211-214). Er kwam bovendien een toenadering op gang tussen flaminganten aan het front en activisten als gevolg van de regeringsweigering om de vernederlandsing van de Gentse universiteit *na* de oorlog te beloven. Sommige officieren vielen nu de geringste uiting van Vlaamsgezindheid aan. Ook dat werkte averechts bij flaminganten²⁸. Men kan, anderzijds, begrijpen dat officieren Vlaamsgezindheid met onpatriottische gevoelens gingen verwarren.

Na twee jaar *Flamenpolitik* was de Vlaamse Beweging verbrokkeld tussen onvoorwaardelijke Belgisch-loyale flaminganten aan de ene kant van het spectrum en een radicale groep voorstanders van een koninkrijk Vlaanderen aan de andere. De *Flamenpolitik*, zo Wils, kon steunen op “de kracht van het Vlaamse nationale bewustzijn en de zwakheid van het Belgische”. Die uitte zich bijvoorbeeld door solidariteit van niet-collaborerende flaminganten met activisten (p. 222). Toch verviel menig activist na de oorlog in een apologetisch discours. Dus is een deel van de bewijzen voor de kracht van het Vlaamse bewustzijn er ook één voor dat van het Belgische²⁹.

doorbraak van radicale politieke stromingen af (p. 305-306). We kunnen anderzijds enkel maar met Wils vaststellen dat ‘s Konings politiek er niet alleen op gericht was om de Nederlandstaligen geen beloften te doen voor gelijkberechtiging van hun taal na de oorlog. **27.** Wils is dan ook lovend over de katholiek: “Mij is geen ander flamingant of Belgisch staatsman bekend, die de naoorlogse ontwikkeling zo vroeg voorzag en er zo constant zijn hele actie op gericht heeft” (p. 225). **28.** “Als dat activisme of Duitsgezindheid was, wel leve dan de activisten die dus evenmin Duitsgezind zijn!” (p. 217), zo verwoordt de auteur het gevoel dat bij sommige frontsoldaten leefde. **29.** Vgl. LODE WILS, *Flamenpolitik en Activisme...*, p. 265, dat helaas niet in de herziene versie hernomen werd. Betoogde zelfs Borms op zijn proces niet dat hij net de eenheid van het Belgische vaderland had willen verzekeren en de Koning nooit ontrouw was geweest?, [Zonder auteur], *Dr. August Borms voor het gerecht. Tweede uitgaaf vermeerderd en volledig met de Nageschiedenis - Schrikbewind - Amnestieactie - Dr. Borms naar ‘t Parlement - Zijn verheerlijking*, Antwerpen, s.d., p. 108.

In de loop van 1917 begon de laatste fase van de *Flamenpolitik*. De Duitsers creëerden een “Vlaamse” marionettenregering en -parlement (de Raad van Vlaanderen). Door groepen flaminganten aan het front werden ondertussen activisten eerst vergoelijkt, tenslotte verheerlijkt. Wils schrijft die evolutie toe aan het feit dat er aan de “schandalige toestanden” in het leger niets veranderde (p. 227-238)³⁰. Ook attendeert de auteur ons op een ander belangrijk effect van de *Flamenpolitik*: de activisten werden als verraders beschouwd, maar de bevolking had gemerkt dat taalwetten gemakkelijk konden worden toegepast. Kon de eigen regering dan zomaar de Duitse “verwezenlijkingen” op dat vlak ongedaan maken? (p. 244-245).

Wat *niemand* alleszins nog ongedaan kon maken, was de haat van de activisten tegen België. De Raad van Vlaanderen had op 22 december 1917 beslist de “onafhankelijkheid” van Vlaanderen uit te roepen “zeker volgens de wens van de Duitse overheden en vermoedelijk [bijna zeker?, B.Y.] in Brussel op hun initiatief. Want die wilden, net zoals de top van het leger en de vloot een politiek die een compromisvrede uitsloot”. De Duitse regering zwakte dat af tot “zelfstandigheid” en verbond daar dan nog de onderwerping

van de Raad aan verkiezingen aan; dat om tegenover de Duitse oppositie en de internationale gemeenschap legitimiteit te verwerven. Maar het liep op een catastrofe uit. In maart 1918 kwam er een tweede Raad, die de “speelbal” was van de extremistische leger- en vlootkringen. De activisten die zich zo ver geëngageerd hadden, konden nu niet meer terug. Dit was de kern van de zaak: “Niet alleen hun werk, maar hun leven hing af van een Duitse overwinning en een vernietiging van België. (...) De ware haat tegen België, (...), vond zijn parallel in een absolute afwijzing van (...) de democratie. Het Vlaams-nationalisme is niet pas rond 1930, onder invloed van het fascisme tot een anti-democratische houding gekomen, maar al in zijn ontstaan zelf tijdens de oorlog” (p. 268-274). Vandaag kan men vermoedelijk met Wils vaststellen dat de “scheiding (...) tussen democratische en fascistoïde Vlaams-nationalisten onmogelijk is”³¹.

De Frontbeweging die vanaf eind 1917 opnieuw aan kracht won, radicaliseerde eveneens. Begin 1918 deserteerden zelfs enkele radicale Fronters om contact te leggen met “gematigde” activisten om zo naïef in de “Duits-activistische valstrik” te belanden. Ze werkten mee aan de propaganda van het

30. De stelregel die Van Cauwelaert huldigde was de activistische daden veroordelen, niet de collaborateurs. In het radicale discours werd dit hertaald als de (gematigde) activisten vergoelijken, tenslotte verheerlijken. 31. Vanaf haar ontstaan immers kreeg de Vlaamse beweging een steeds rechtser en het Vlaams-nationalisme een ondemocratisch karakter. Na de Eerste Wereldoorlog kwam daarbij een infiltratie van fascistische opvattingen, die “naadloos overging” in de nazificering van tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nadien zette volgens Wils de Volksunie de fascistoïde traditie voort – de collaboratie werd immers verdedigd, minstens verontschuldigd – en in 1978 werd het Vlaams Blok opgericht dat stoelde op de fascistoïde, anti-Belgische traditie. De democratische Vlaamse beweging, zo Wils, had al zijn eisen verwezenlijkt en is *ipso facto* overbodig geworden, net als een niet anti-Belgisch Vlaams-nationalisme (LODE WILS, “Verleden en toekomst van een natie”, in LODE WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: mythe en geschiedenis, Historische Opstellen, gebundeld en aangeboden bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U. Leuven*, Leuven, 1994, p. 472-473).

Duitse leger en de Raad van Vlaanderen. Hun meetings, waarin ze de taaltoestanden in het leger gispten, bleken nochtans aan te slaan (p. 277 e.v.). Ook die feiten behoren tot de aantrekking- en afstotingsverschijnselen van het activisme die Wils zo knap beschrijft. Slechts één aspect ontbreekt hier : wat was de omvang van die Frontbeweging?

Na de mislukking van het Duitse offensief in 1918, pleitte Berlijn voor het herstel van België “met waarborgen”. De Raad werd omgevormd tot een bescheidener Commissie van Zaakgelastigden. In oktober 1918 werd die overgebracht naar Den Haag onder de naam “Vlaams comité” (p. 302). Moest de *Flamenpolitik* immers niet worden doorgezet om na de oorlog een *deutschfreundlich* Vlaanderen te laten bestaan? Dat comité werd nog na de wapenstilstand door Duitsland ondersteund om anti-Belgische agitatie te voeren (p. 306-307). *Quid* met de breuk tussen Vlaanderen en België? Klopt het dat de Koning en regering de “antithese die uit de Flamenpolitik voortgevloeid was”, overnamen door te stellen dat opkomen voor “het recht van het Vlaamse volk (...) onvaderlands” was (p. 311)? Enerzijds wel, want volledige rechtsgelijkheid tussen de taalgroepen kwam er na 1918 niet. Anderzijds niet, want vanaf 1928 werd die antithese dan toch weer afgezwakt : de splitsing van het leger in afzonderlijke eenheden werd goedgekeurd, een “uitdoving” werd verleend aan activisten die een veroordeling hadden opgelopen, de universiteit van Gent werd vernederlandst, ... (p. 317)³².

Het werk van Wils is een mijlpaal in de historiografie van de Vlaamse beweging én in die van België. De gevolgen van de *Flamenpolitik* en het activisme zijn zeer verregaand. Allereerst werd de weg geplaveid naar een massale collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog, omdat voor een deel van de Vlaamse beweging “Vlaanderen” en “België” gezworen vijanden geworden waren. Zoals Wils zeer terecht schrijft, moet wie het *antibelgicisme* als het *wezen zelf* van de Vlaamse Beweging erkent, het activisme huldigen als de *stichting* van de Vlaamse Beweging (p. 329). Aan de lezer om daar de nodige gevolgtrekkingen aan vast te knopen.

Bruno Yammine

32. Vgl. LODE WILS, *Flamenpolitik en Aktivisme...*, p. 265, dat helaas niet in de herziene versie hernomen werd. Betoogde zelfs Borms op zijn proces niet dat hij net de eenheid van het Belgische vaderland had willen verzekeren en de Koning nooit ontrouw was geweest?, [Zonder auteur], *Dr. August Borms voor het gerecht. Tweede uitgaaf vermeerderd en volledig met de Nageschiedenis - Schrikbewind - Amnestieaktie - Dr. Borms naar 't Parlement - Zijn verheerlijking*, Antwerpen, s.d., p. 108.